

Romain Gary

A VIRRADAT ÍGÉRETE*

Részlet

Bognár Róbert fordítása

Első fejezet

Vége. Kiürült a part, egyedül vagyok, fekszem a Big Sur homokján, mozdulatlanul, ott, ahová ledőltem. A tengeri pára meglágyítja a körvonalakat; nem látni árbocot a látóhatáron; előttem, egy sziklán, ezer és ezer madár; a másikon fókacsalád: a gondos apa újra s újra, fáradhatatlanul lemerül, és csillámló testtel, hallal a pofájában bukkan elő. A halászcserék olykor olyan közel szállnak le, hogy vissza kell tartanom a lélegzetem, és felébred bennem a régi vágyakozás: gyertek, telepedjete az arcomra, bújjatok a nyakamhoz, a karomba, borítsátok be egész testemet! Lám, negyvennégy évesen még mindig valami atavisztikus gyengédségről álmodozom. Olyan régóta heverek mozdulatlanul a fövényen, hogy a pelikánok és a kormoránok fokozatosan körbevettek, egy foka pedig egész a lábamig sodortatta magát a hullámokkal. Föltámaszkodott az uszonyára, és sokáig úgy maradt, aztán visszafordult az óceánba. Rámosolyogtam, de ő csak nézett, nézett komolyan és szomorkásan, mint aki tudja, amit tud.

Kihirdették a mozgósítást, és anyám öt órát taxizott, hogy elbúcsúzzon tőlem Salonde-Provence-ban, ahol a légierő kiképző őrmestereként szolgáltam.

A taxi egy rozoga öreg Renault: egy ideig ötven, majd huszonöt százalékos részese-désünk volt a jármű üzleti hasznában. A taxi immár évek óta a hajdani üzlettárs, Rinaldi sofőr kizárólagos tulajdona volt, de anyám hajlamos volt azt képzelni, hogy változatlanul jogot, legalábbis erkölcsi jogot formálhat a kocsira, és kihasználta, hogy Rinaldi jóindulatú, félénk és befolyásolható ember. Így esett, hogy Nizzából Salonde-Provence-ba vitette magát, természetesen ingyen – háromszáz kilométer –, és a kedves Rinaldi, már jóval a háború után, megöszült üstökét vakargatva, némi nehezteléssel vegyes ámulattal idézte fel, hogy „mozgósította” őt az anyám.

– Beült a taxiba, s aztán egyszerűen csak azt mondta: „Irány Salonde-Provence, búcsút veszünk a fiamtól.” Próbáltam tiltakozni, hogy, mondom, az tízórás út oda-vissza. Erre ő rögtön rám ripakodott, hogy miféle hazafi az ilyen, rendőrt hív, és lecsukat, merthogy általános mozgósítás van, én pedig megpróbálom kivonni magam alóla. Beült a kocsiba avval a rengeteg csomaggal, amit magának vitt, egy csomó kolbász meg sonka meg üveg lekvár, és azt hajtogatta, hogy az ő fia egy hős, búcsúcsókot akar adni neki, és kész, ne vitatkozzam, úgylis fölösleges. S aztán sírdogált egy kicsikét. Az édesanya, ismertem már ki tudja, hány éve, mindig úgy sírt, mint egy kisgyerek, és ahogy ott sírdogált a kocsimban azzal a megvertkutya-képével... már megbocsásson, Romain úr, maga is tudja, hogy milyen volt... hát nem bírtam neki nemet mondani. Nekem nem volt gyerekm, amúgy is minden fuccsba ment, egy úttal több vagy kevesebb, hát nem

* A könyv a Park Kiadónál jelenik meg szeptemberben.

mindegy? De azért az az út mégis megvolt öt-hatszáz kilométer, úgyhogy már csak elvből is azt mondtam: „Hát jó, de maga fizeti a benzint.” Mindig úgy tekintette, mint-ha részben még mindig az övé volna a taxi, pedig csak korábban voltunk üzlettársak, akkor már hét éve nem. Na, mindegy, annyi biztos, hogy magát igazán szerette, bármit megtett volna magáért...

Egyszer csak látom, hogy kezében bottal, szája sarkában füstölgő gauloise-zal anyám száll ki a taxiból, és a zöldfülű bakák kaján tekintetétől kísérvé színpadiasan kitarja felém a karját, várva, hogy a fia, annak rendje és módja szerint, belévesse magát.

Karomat lóbálva, fesztelenül lépkedtem felé – sapkám a szemembe húzva, mindkét kezem ama híres-nevezetes bőrdzseki zsebébe süllyesztve, amely sok-sok fiatalembert vonzott a légierőhöz –; bosszantott és zavart, hogy anyám betör a férfiak világába, ahol végre, nem kis küzdelmek után, úgy tekintenek rám, mint „igazi, tőkös, kemény” legényre.

Azon voltam, hogy miután elnéző derűvel, de a lehető leghűvösebben megcsókoltam, nagy ügyesen a taxi mögé kormányozzam a kandi tekintetek elől, de ő egyszerűen hátralépett, hogy megcsodáljon, és sugárzó arccal, ámuló szemeket meresztve, fél kezét a szívére szorítva, zajosan az orrán át szedve a levegőt, ami nála mindig a lelkes öröm biztos jele volt, erős orosz akcentussal és olyan hangosan, hogy azt mindenki hallotta, így kiáltott:

– Guynemer!¹ Te leszel az új Guynemer! Majd meglátod, anyádnak mindig igaza van.

Arcomba szökött a vér, hallottam, hogy nevetés harsan mögöttem, anyám pedig botjával megfenyegetve a kávézó előtt üldögélő vidám hadfiakat, átszellemülten így folytatta:

– Hős leszel, hős tábornok, Gabriele D’Annunzio,² francia nagykövet... ezek a csirkefogók nem tudják, kivel van dolguk.

Anyát fiú úgy nem gyűlölt, mint én őt abban a percben. De miközben dühödten sottogva igyekeztem megértetni vele, hogy jóvátehetetlenül lejárat a Francia Légierő előtt, és próbáltam a taxi mögé terelni, az arca hirtelen megmerevedett, az ajka remegni kezdett, és kimondta azt a túrhetetlen mondatot, amely már régóta sűrűn visszavisszatért:

– Szégyelled a te szegény, öreg anyádat?

Azon nyomban lelankadtak az álférfiasság, a hiúság meg a keménykedés színes zászlócskái, melyekkel oly gondosan felékesítettem magam. Átöleltem a vállát, szabad kezemmel felmutattam bajtársaimnak azt a kifejező jelet – a középső ujjamat a hüvelykujjammal megtámasztva hevesen mozgattam le-föl –, amelyet, mint később megtudtam, világszerte ismernek a katonák, azzal a különbséggel, hogy Angliában, a latin országoktól eltérően, a mutatóujjat is betársítják, de hát ez vérmérséklet kérdése.

Már nem hallottam a nevetést, nem láttam a gunyoros pillantásokat, átkaroltam anyám vállát, és a sok csatára gondoltam, amit érte fogok megvívni, a fogadalmamra gondoltam, amelyet az életem hajnalán tettem, igen, igazságot fogok szolgáltatni neki, értelmet adok áldozatának, úgy térek majd haza, hogy elmondhassam: elhódítottam a viláгурalmat azoktól, akiknek azóta ismerem hatalmát és kíméletlenségét, amióta legelső lépéseimet megtettem az életben.

¹ Georges Guynemer: francia repülőiszt (1894–1917); ötvenhét ellenséges gépet lőtt le az első világháborúban, mielőtt hősi halált halt.

² Az olasz író, költő (1863–1938) a háborús párt élén agitált, és repülőisztként szolgált az első világháborúban.

Még most is, több mint húsz év múltán, túl mindenem, amikor az óceán partján heverek, a Big Sur sziklái közt, csak a fókák kiáltozása hallik a nagy tengermagányban, és olykor-olykor, mókás kis szökökutak lövellve, bálnák tünedeznek fel a tér peremén – még most is, csak föl kell emelnem a tekintetemet, és megjelenik a horda, fölém hajolnak esküdt ellenségeim, és azt fürkészik, adom-e jelét, hogy elismerem vereségemet, behódolok.

Gyerek voltam, amikor anyám felfedte előttem létezésüket; még nem ismertem Hófehérkét, Csizmás Kandúrt, a hét törpét meg a vasorrú bábát, ők már akkor körém gyűltek, és soha többé nem tágtítottak; anyám egyenként megmutatta őket, és magához ölelve elstogta a nevüket; érteni semmit sem értettem, de éreztem, hogy egyszer majd őerte, anyámért, fölveszem velük a harcot; ahogy múltak az évek, egyre tisztábban láttam vonásaikat, csapásaik súlya alatt egyre erősödött bennem az elhivatás, hogy nem adom meg magam nekik; most, amikor már sokat éltem, amikor futásomat már megfutottam, még most is tisztán látom őket a Big Surra ereszkedő szürkületben, hangjukat nem nyomja el az óceán moraja; s ahogy kimondom a nevüket, és szembenézek velük, az öregedő férfi szemében az egykor volt nyolcéves kisfiú tekintete lobban.

A butaság istene, Filkó az első a sorban: vörös páviánfenekét mutogatja, az arca primitív entellektüelarc, és odavan az elvont fogalmakért; 1940-ben ő volt a németek kedvence és ideológusa; manapság visszavonul a tiszta tudományba, gyakran láthatni, ahogy tudósaink válla föléd hajol; árnyéka ott magaslik minden atomrobbantás mögött; az a csele, hogy zseniális formát ad a butaságnak, és nagy embereket toboroz, elpusztítandó tulajdon magunkat.

Aztán ott van Merzavka,³ az abszolút igazságok istene, hullalhalmon taposó prémsüveges kozák, kezében korbács, és vigyorog; ő a mi legősibb urunk és parancsolónk, olyan régóta irányítja a sorsunkat, hogy már dúsgazdag, és tisztelet övezi; valahányszor gyilkol, kínoz és sanyargat a vallási, politikai vagy erkölcsi abszolút igazságok nevében, az emberiség fele leborul elé, és odaadón nyalja a csizmája talpát; ez fölöttébb mulattatja őt, mert tudván tudja, hogy nincsenek abszolút igazságok, azok csak arra valók, hogy szolgaságba kényszerítsenek bennünket, és még most, ebben a percben is, a Big Surra szálló alkonyatban, a főkaugatást, a kormoránvívójagást, Óceán fivér hangját elnyomva, messziről, nagyon messziről, felém zúdul a diadalmas hahota.

Bugyor a hitványság istene, az előítéleteké, a lenézésé, a gyűlölködésé – kihajol a házmesterfülkéből a lakott világ kapujában, és azt kiabálja: „Büdös jenki, бүдös arab, бүдös zsidó, бүдös ruszki, бүдös ferde szemű. Бүдös néger!” Remekül szervez tömegmozgalmat, háborút, lincselést, hajsztát, ragyogó dialektikus, minden ideológiai alakulat atyja, főinkvizítor, imádja a szent háborúkat, és bár satnya, görbe lábú, hiénafejű és rühes, ő az egyik legnagyobb hatalmú, legbefolyásosabb isten, mindig minden táborban ott van, lelkesen védelmezi földünket, és fondorlatosan elorozza tőlünk.

Vannak más istenek is, titokzatosabbak, alattomosabbak, rejtőzködők és alakoskodók, nehéz azonosítani őket; nagy erővel seregelnek, és seregni a cinkosuk köztünk; anyám jól ismerte őket; fejemet a melléhez szorítva, hangját lehalkítva gyakran beszélt róluk a gyerekszobában, és a világot belovagló dölyfös nagyurak lassanként valóságossá váltak nekem, láthatóbbá, mint a legközönségesebb tárgyak, és hatalmas árnyékuk mindmáig fölém magasodik; ha fölemelem a fejem, látni vélem fényes páncéljukat, és mintha minden napsugár lándzsaként meredne felém.

³ Merzavec oroszul azt jelenti, gazember.

Régi-régi ellenfelek vagyunk, és a velük való harcomat akarom elbeszélni; anyám volt az egyik kedvenc játékszerük; már kisgyerekkoromban megfogadtam magamban, hogy kiragadom őt a karmaikból; hosszú időn át vártam, egyre vártam, hogy felvirradjon a nap, midőn ellebbenthetem a fátylat, mely homályban tartja a világmindenséget, és felderül végre a bölcsesség és az irgalom arca; el akartam hódítani a viláгурalmat a hatalmuktól ittasult abszurd istenektől, és vissza akartam adni a földet azoknak, akik lelkiezővel és szeretettel benépesítik.

Második fejezet

Tizenhárom éves korom táján éreztem meg először, hogy élethivatásom van. Negyedik osztályos voltam a nizzai líceumban, anyámnak pedig afféle „folyosói kirakata” volt az Hôtel Negrescóban, amelyben a luxusüzletektől bizományba kapott árucikkek voltak láthatók; minden eladott kendő, öv vagy blúz után tíz százalék jutalékot kapott. Néha elkövetett egy kis árdrágítást, és zsebre tette a különbözetet. Egész nap leste, jön-e vevő, s közben idegesen szívta a gauloise-okat, hiszen akkoriban teljes mértékben a bizonytalan üzletmenettől függött a mindennapi kenyerünk.

Immár tizenhárom éve nem volt társa, se férj, se szerető, hónapról hónapra magányosan küszködött, hogy meglegyen, ami az életben nélkülözhetetlen, házbérre, ruhára, cipőre való, no meg a déli bifsztek; a bifsztek, amelyet mindennap egy kicsit ünnepelesen tett elem a tányérra, mintegy érzékeltetve, hogy lám, újra legyőzte az ellent. Hazaértem az iskolából, leültem ebédelni. Anyám egy darabig csak álldogált az asztal mellett, és úgy nézett rám, mint a kölykeit szoptató nőtény kutya.

Ő soha nem nyúlt a bifsztekhez, váltig állította, hogy csak a zöldségfélét szereti, egyébként is szigorúan tilos neki húst meg zsírosat enni.

Egy nap felálltam az asztaltól, és kimentem a konyhába vizet inni.

Anyám a hokedlin ült, ölében a serpenyővel, amelyben a mindennapos bélszínszeletemet sütötte. Kimártogatta az alján maradt zsiradékot, és tömte a szájába a kenyérdarabkákat. Egy konyharuha alá rejtette a serpenyőt, de nem elég gyorsan, hogy észre ne vegyem, és, akárha villám fényénél, megvilágosodott előttem, mi az igazi oka a vegetárius diétának.

Megdermedtem, mozdulni se tudtam, csak néztem a konyharuha alól kilátszó serpenyőt, és ahogy anyám ijedten, büntudatosan mosolyog, aztán kitört belőlem a zokogás, és elrohantam.

Akkoriban a Shakespeare utcában laktunk, és az utca végén meredek földsánc magasodott a vasúti sínek fölé, oda futottam, amögé rejtőztem el. Átfutott az agyamon, hogy a vonat elé vetem magam, örökre megszabadulok a szégyentől és tehetetlenségem tudatától, de szinte azonnal ádáz elhatározás támadt bennem, izzó sebet mart a szívembe, felkorbácsolta a vérem: megváltoztatom a világot, boldoggá, igazságossá teszem, egyszóval anyámhoz méltóvá, s akkor majd, ajándékképpen, odahelyezem a lába elé. A karomba rejtettem az arcom, és átadtam magam a fájdalomnak, de a máskor enyhet adó könnyek most nem hoztak vigaszt. Hatalmába kerített a szörnyű érzés, hogy kifosztottak, elvették férfierőm, megnyomorítottak; ahogy cseperedtem, nem tompult bennem a gyermeki frusztráció és a kusza vágyakozás, ellenkezőleg, nőttön-nőtt, és lassanként olyan szükségletté változott át, melyet nem elégíthet ki se szerelem, se művészet.

Ott sírtam, a fűben, amikor egyszer csak megjelent anyám a sánc tetején. Nem tudom, hogy fedezte fel a helyet, soha senki nem járt arra. Átbújt a drótsövény alatt,

és jött felém, azúr fények játszottak ősz hajával. Mellém ült, kezében az elmaradhatatlan cigaretta.

– Ne sírj!

– Hagyjál!

– Ne sírj! Bocsnatot kérek tőled. Már férfi vagy. Bánatot okoztam neked.

– Nem érted, hogy hagyjál?

Vonat jött. Úgy éreztem, hogy a fájdalom kelti a robajt, csattogást.

– Soha többé nem csinálom.

Lassan megnyugodtam. Felhúzott térdel üldögéltünk a töltés oldalában, néztük a sínen túli vidéket. Kecse legelészett, kikötve egy mimóزابokorhoz. Virágozott a mimóza, kék volt az ég, ragyogott a nap. Az jutott eszembe, hogy lám, milyen megtévesztő a világ. Ez az első felnőttgondolatom, amire emlékszem.

Anyám odakínálta a gauloise-csomagot.

– Kérsz egy cigarettát?

– Nem.

Úgy próbált bánni velem, mint férfival. Talán mert sietett. Már ötvenegy éves volt. Nehéz kor, kivált, ha a fiunk az egyetlen támaszunk az életben.

– Írtál ma már?

Már több mint egy éve „írtam”. Jó néhány iskolásfüzetet megtöltöttem a költeményeimmel. Önátatásból nyomtatott betűkkel átmásoltam őket, hogy úgy nézzenek ki, mint egy rendes verseskötet.

– Írtam. Belekezdtem egy nagy filozófiai költeménybe a reinkarnációról és a lélek-vándorlásról.

Helyeslően bólintott.

– És az iskolában? Mi volt?

– Egyest kaptam matekból.

Anyám gondolkozott egy sort.

– Nem értenek meg téged – mondta.

Én is úgy gondoltam. A reálművész tárgyak oktatói olyan makacsul osztogatták nekem az egyeseket, hogy azt nem magyarázhatta más, csak a sötét tudatlanság.

– Megbánják – mondta anyám. – Fognak ők még csodálkozni. Egyszer majd aranybetűkkel lesz bevésve a neved az iskola falaiba. Holnap bemegyek, és megmondom nekik, hogy...

Megborzongtam.

– Mama! Megtiltom, hogy bemenj. Nevetségessé akarsz tenni már megint?

– Felolvasom nekik a legutóbbi verseidet. Színésznő voltam, nagy színésznő, tudok verset szavalni. Te leszel az új D’Annunzio! Az új Victor Hugo! Nobel-díjat fogsz kapni.

– Anya! Megtiltom, hogy bemenj az iskolába, és beszélj velük.

Rám se hederített. Elnézett a messzeségbe, és boldog mosoly jelent meg az ajkán, együgyű és bizalomteli mosoly, mintha, átlátva a jövőt belengő homályon, egyszer csak megpillantaná meglett férfivá érett fiát, amint sikerei és dicsősége csúcsán babérkoszorúval, díszöltözetben lassan lépdel föl a Panthéon⁴ grádicsán.

– Minden nő a lábad előtt hever majd – jelentette ki ellentmondást nem tűrve, cigarettájával végigsöpörve a horizonton.

⁴ Jó, jó, tudom. (*Gary jegyzete.*) Mármint hogy a „nemzet nagyjainak”, köztük Victor Hugónak a *hamvai* kerültek a Panthéonba.

Nagy füstfelhőben elrobogott előttünk a tizenkettő-ötvenes ventimigliai gyors. Az ablakban álló utasok törhették a fejüket, hogy vajon mit néz az égben olyan áhítattal az az ősz hajjú asszony és a szomorú fiú, aki még egyre a könnyeit törölgeti.

Anyámnak gond felhőzte el a homlokát.

– Muszáj találnunk egy álnevet – mondta határozottan. – Egy nagy francia írónak nem lehet orosz neve. Ha hegedűvirtuóz volnál, semmi gond, de a francia irodalom óriásával más a helyzet, annak nem lehet...

Szerénységem, „a francia irodalom óriása” ebben tökéletesen egyetértett. Immáron fél esztendeje mindennap órákon át „próbáltam fel” a különféle álneveket. Kalligrafikus írással, piros tintával külön füzetben vezettem őket. Aznap reggel az „Hubert de la Vallée”⁵-nál tartottam, de csak fél óra hosszát, mert elcsábított a régebbi korba visszarávedő „Romain de Ronceveau”.⁶ A valódi utónevemmel tulajdonképpen meg voltam elégedve, csak az volt a baj, hogy ott volt már Romain Rolland is, márpedig senkivel sem akartam osztozni a dicsőségen. Kemény dió! Az a gond az írói álnévvel, hogy nincs, amelyik egészen ki tudná fejezni, amit érez az ember. Majdnem el is jutottam a felismerésig, hogy irodalmi kifejezési formának nem elég a pszeudonima, könyveket is írni kell hozzá.

– Ha hegedűvirtuóz volnál, megtenné a Kacew név – sóhajtott anyám.

Nagy csalódás volt számára, hogy nem lettem virtuóz hegedűművész, és furdalt is a lélek emiatt. Anyám nem tudta felfogni, hogy lehet ekkora félreértés köztünk és a végzet közt. Én voltam minden reménysége, és bízott benne, hogy találunk valami csodálatos rövid utat, amely elvezet bennünket, mind a kettőnket, „a dicsőséghez és a közimádathoz” (anyám sosem habozott kimondani akármi közhelyet, nem mintha ne lett volna kellőképp gazdag a szókincse, hanem mert behódolt kora konvencióinak, értékeinek, etalonjainak; a kifejezésmódban a nyelvi erőnél is meghatározóbb a fennálló társadalmi rendet elfogadó konformizmus belső szükséglete); kezdetben azt remélte, hogy csodagyerek leszek a két ifjú géniusz, Jascha Heifetz és Yehudi Menuhin keveréke. Egykor arról álmodozott, hogy nagy művész lesz; aztán, hétéves sem voltam, vásárolt egy használt hegedűt Wilnóban („átmenetileg időztünk” a kelet-lengyelországi városban), és ünnepélyesen elkísért egy fekete ruhás, hosszú hajjú, megfáradt férfiúhoz, akit, tiszteletteljesen lehalkítva a hangját, „maestró”-nak szólított. A második alkalomtól már, bátor nagyfiú, egyedül jártam, hetente kétszer, ibolyaszín bársonybélésű okkarsárga tokban vittem a hegedűt. A „maestró”-ról csak annyi emléket őrzök, hogy mélységesen megdöbbent, valahányszor kezembe vettem a vonót, és ma is hallom, ahogy befogva a fülét keservesen jajong: „Áj, áj, áj!” Azt hiszem, olyan ember volt, aki végtelemül szenved, amiért nincs harmónia emez árnyékvilágban, és abban a három hétben, amelyben a tanítványa voltam, nagyban hozzájárultam az egyetemes diszharmóniához. A hatodik órán kiragadta kezemből a vonót, azt mondta, hogy majd beszél az anyámmal, és elküldött. Sose tudtam meg, mit mondott, de annyi bizonyos, hogy anyám napokig sóhajtozott, és szemrehányóan nézett rám, néha pedig, szájalomra ragadtatva, magához ölelt.

Szertefoszlott egy nagy álom.

⁵ A név ihletője talán Sylvain-Charles Valée (1773–1846) marsall.

⁶ A legenda szerint a ronceveaux-i (Navarra; spanyolul Roncesvalles) csatában halt hősi halált 778-ban Nagy Károly dicső hadvezére, Roland.

Harmadik fejezet

Anyám akkoriban kalapokat varrt maga toborozta vevőkörnek; kezdetben kézzel írt prospektusokat küldözgetett postán, hírül adva, hogy „egy párizsi szalon egykori direktorja, saját örömére és szórakozására, otthonában egyedi kalapkreációkat vállal válogatott, szűk vevőkör számára”. Néhány évvel később, 1928-ban, nem sokra rá, hogy megérkeztünk Nizzába, megpróbálta folytatni a mesterséget, de mivel az üzlet nemigen akart beindulni (valójában sohasem indult be), anyám kozmetikai szolgáltatásra fanyalodott egy hölgyfodrászat hátsó helyiségében, délután pedig luxusebekkel folytatta a szépségápolást egy Victoire úti kutyakozmetikusnál. Aztán jött a szállókba kihelyezett „kirakatok” kora, az ékszerrel való ügynökösködés luxushotelekben, betársulás egy zöldes standba a Buffa utcai piacon, ingatlanforgalmazás, vendéglátás – egy szó, mint száz mindenem megvolt, minden ebédre megkaptam a bifszteket, rendes ruhában, cipőben jártam. Rettenetesen haragudtam magamra, amiért átvertem anyámat a zenei tehetség teljes hiányával, és ha meghallom Menuhin vagy Heifetz nevét, még ma is felhorgad bennem az önvád. Vagy három évtizeddel később Franciaország főkonzulja voltam Los Angelesben, és úgy hozta a sors, hogy nekem jutott a megtiszteltetés átadhatni a Becsületrend Nagy Keresztjét a hivatali területemen lakó Jascha Heifetznek. Miután kitűztem a hegedűművész mellére a keresztet, és elmondtam az elmondandó szöveget: „Jascha Heifetz úr, a Francia Köztársaság elnöke nevében, a ránk ruházott hatalomnál fogva a Becsületrend Nagy Keresztjét adományozzuk önnek”, egyszer csak önkéntelenül az égre emeltem tekintetemet, és fennhangon e szavakat hallattam:

– Mit csináljak? Nem sikerült.

A maestro elcsodálkozott:

– Mit mond, főkonzul úr?

Gyorsan kétfelől arcon csókoltam, ahogy a szertartás megkívánja.

Abból is tudtam, hogy anyám rettenetesen csalódott a fia zenei zsenialitásának hiánya miatt, hogy soha többé nem tett említést róla, és őnála, aki amúgy nemigen tapintatoskodott, ez a fajta önmérséklet a mélységes fájdalom legbiztosabb jele volt. Tulajdon művészi ambíciói nem teljesedtek be, és számított rám, hogy majd megvalósítom őket. Én, bizonyon állíthatom, kész voltam megtenni minden tőlem telhetőt, hogy közvetve, általam, híres és sikeres művész legyen, de miután hosszasan ingadoztam, hogy a festészetet, a színművészetet, az énekművészetet vagy a táncművészetet válasszam-e, végül is az irodalom mellett kötöttem ki, ezen a földön az az utolsó menedék mindazok számára, akik nem jeleskednek semmiben.

A hegedűkaland soha többé nem került szóba tehát, és újabb utat kerestünk, amely elvezet bennünket a dicsőség felé.

Hetente háromszor fogtam a selyemcipőt, és anyám kézen fogva elvitt Szása Zsiglov balettiskolájába, ahol aztán két órán át szorgalmasan emelgettem a lábam a rúdnál, anyám pedig ült az egyik sarokban, és ámulva-mosolyogva fel-felkiáltott:

– Nizsinszkij! Nizsinszkij! Te leszel az új Nizsinszkij! Tudom, mit beszélek.

Óra után bekísért az öltözőbe, és nagy éberem várakozott az előtérben, amíg fel nem öltözöm, mert, mint mondta, „Szása Zsiglovnak vannak bizonyos rossz szokásai”, mely vád, mint hamarosan kiderült, nem volt alaptalan, az történt ugyanis, hogy miközben zuhanyoztam, Szása Zsiglov lábujjhegyen beosont, és, mint teljes gyermeki naivitásomban gondoltam, meg akart harapni, mire én irtózatot nagyot ordítottam. Még ma is előttem van a jelenet: felbőszült anyám botjával a kezében üldözi a boldogtalan Zsiglovot végig a termen, s azzal véget is ért balett-táncosi pályafutásom. Volt ugyan két másik

táncstúdió is Wilnóban, de anyám, imígyen felokosodva, nem merte megkockáztatni a folytatást. Túrhetetlen volt számára a gondolat, hogy a fia ne a nőket szeresse majd férfiként. Nyolc éves ha lehettem, amikor már leendő sikereimről beszélt nekem, hogy epekedni fognak értem a nők, rezegtetik a pillájukat, szerelmes leveleket küldözgetnek, és fogadkoznak, holdfényben fürdő teraszon lopva megszorítják a kezem, gárdatiszti fehér díszuniformisban keringőzöm, a fülembé suttognak, és könyörögnek; anyám lehunytt szemmel ült, magához vont, és egy kicsit büntudatosan mosolygott, amitől fiatal lett az arca, rám ruházta mindazt a hódolatot és tömjénezést, amivel hajdan különleges szépségének adóztak, és aminek jóleső emlékét talán örökre megőrizte; hozzásimultam, és látszólag szórakozottan, valójában nagy figyelemmel hallgattam a szavait, közben pedig nyalogattam a lekvárt a kenyérről; kisgyerekként persze hogy nem fogtam fel: a magányát próbálja bűvölettel elűzni, neki volna szüksége férfigyöngédségre és -figyelemre.

A hegedű meg a balett tehát kiesett, és mivel matematikai antitalentum lévén nem lehettem az „új Einstein”, ezúttal én kerestem magamban valami rejtett tehetséget, amelynek köszönhetően valóra válhatnak anyám művészi álmai.

Hónapok óta jókat szórakoztam a festékeskészlettel, amely az iskolai felszerelésem része volt. Hosszú órákat töltöttem ecsettel a kézben, és tobzódtam a piros, sárga, zöld, kék színekben. Egy nap aztán, tízéves voltam, a rajztanár felkereste anyámat, és megosztotta velem véleményét:

– A fiának, asszonyom, van tehetsége a festészethez, kár lenne elhanyagolni.

A kinyilatkozás ellenkező hatást váltott ki anyámból, mint az várható lett volna. Szegénykém tudatába alighanem mély gyökeret vertek a századelő nyárspolgári téveszméi, de akár így volt, akár másként, az ő szemében a festéssel szükségképpen együtt járt a kudarcos élet. Elég volt némi ismeret Van Gogh meg Gauguin tragikus pályafutásáról, már az elrettentette a képzőművészettől. Rémuлт arccal jött be a szobámba, csüggedten leült velem szemben, és csak nézett, némán esdekelve. Alighanem a *Bohémélet* képei villódtak az agyában, meg a többi látomás alkoholizmusba süllyedt, nyomorúságban tengődő, tüdőbajos piktorokról. Végül is egyetlen (jól belegondolva nem is annyira valóságtól elrugaszkodott) mondatban foglalta össze sommás véleményét:

– Lehet, hogy tehetséges vagy, de akkor meg éhen döglesztenek.

Nem tudom, kikre gondolt. Talán maga sem tudta. Mindenesetre attól fogva jószerevével tilos volt ecsethez, festékhez nyúlnom. Meg se fordult a fejében, hogy talán csak kevéske gyermeki tehetség szorult belém (bizonyára ez volt a helyzet), azonnal elragadta a képzelete, és mivel csak hőszként tudott látni, most úgy látott, mint elátkozott hősoszt. A vízfestékes doboz véletlenül mindig elkallódott valahová, ha pedig mégis sikerült megkaparintanom, és festéshez láttam, anyám tüstént előbukkant a szobájából, térült-fordult, jött-ment, úgy ólálkodott körülöttem, mint egy nyugtalan vad, némán szűkülve bámult az ecsetre, mígnem elundorodtam az egésztől, és egyszer s mindenkorra sutba vágtam a festéket.

Sokáig haragudtam rá, és még ma is megesik, hogy rám tör az érzés: lehet, hogy elmulasztottam beteljesíteni hivatásomat.

Valami homályos és zavaros, de parancsoló sóvárgás mindenképp mocorgott bennem, és tizenkét éves koromtól fogva versekkel, elbeszélésekkel és alexandrinusokban írt ötfelvonásos tragédiákkal bombáztam az irodalmi folyóiratokat.

Anyámnak – aki, mint láttuk, babonásan irtózott a festőművészettől – az irodalommal szemben a legcsekélyebb ellenvetése sem volt; úgy tekintett rá, mint előkelő hölgyre, aki a legelegánsabb szalonokba is bejáratos. Goethét, nemdebár, dicsőség övezte, Tolsztoj

gróf volt, Victor Hugo köztársasági elnök (ezt nem tudom, honnan vette, de ragaszkodott hozzá), hanem azért... és az arca hirtelen elkomorult.

– Hanem azért vigyáznod kell majd az egészségedre, tudod, a nemi betegségek miatt. Guy de Maupassant bolondokházában végezte, Heine matracsírban...

Elhallgatott, gondterhesen cigarettázott egy darabig a töltés oldalában. Hát igen, az irodalomnak is megvannak a veszélyei.

– Egy pattanással kezdődik – szólalt meg újra.

– Tudom.

– Ígérd meg, hogy vigyázni fogsz.

– Megígérem.

Szerelmi életem akkoriban arra korlátozódott, hogy vágyteli pillantásokat vettem a bejárónőnk, Mariette szoknyája alá, amikor felhágott a létrára.

– Talán az lenne a legjobb, ha nagyon fiatalon feleségül vennél egy kedves, derék leányzót – mondta anyám nehezen leplezett utálkozással.

De pontosan tudtuk, ő is, én is, hogy egyáltalán nem ezt várja tőlem. Világszép asszonyokat, prímabalerinákat, primadonnákat szán nekem a végzet, olyanokat, mint a Rachel, a Duse vagy a Garbo.

Hát jó, én nem bánom. De legalább az a vacak létra lehetne egy kicsit magasabb, vagy, pláne, Mariette végre rájöhetne, hogy milyen fontos volna nekem, hogy haladéktalanul férfitörbe léphessek. Tizenhárom és fél éves vagyok, ideje nekigyürkőzni...

Mivel a zene, a tánc és a festészet egymás után kiiktatózott, a fenyegető nemi betegségek ellenére ráfanyalodtunk az irodalomra. Nem maradt más hátra, csak az, hogy, álmainkat megvalósítandó, találjunk magunknak olyan írói álnevet, mely méltó a remekművekhez, amelyeket elvár tőlünk a világ. Napokat töltöttem a szobámban csodásnál csodásabb nevekkel írva tele a papírt. Anyám néha benézett, és megtudakolta, mire futotta az ihletemből. Se nekem, se neki soha nem fordult meg a fejünkben, hogy e megfeszített agymunkánál talán hasznosabb volna, ha a remekművek írásával múltatnánk az időt.

– Na?

Felmutattam a papírlapot, és ismertettem vele aznapi irodalmi munkálkodásom eredményét. Sosem voltam megelégedve a eredménnyel. Bármilyen szép és hangzatos volt is a név, nem fejezte ki a maga teljességében, amit, anyámnak ajándékol, kifejezni akartam vele.

– Alexandre Natal. Armand de La Torre. Terral. Vasco de La Fernaye...

Így folytatódott lapokon és lapokon át. Minden névfűzér után egymásra néztünk, és csóváltuk a fejünket. Ez nem az igazi, nem, nem. A lelkünk mélyén mindketten tudtuk, mi kellene, csak sajnos azok a nevek már mind foglaltak voltak. A Goethe foglalt, a Shakespeare is, a Victor Hugo is. Pedig hát épp az akartam volna lenni a kedvéért, azt szerettem volna ajándékol adni. Néha, amikor ott ültem rövidnadrágban az asztal mögött, és ráemeltem a tekintetemet, úgy éreztem, nem elég nagy a világ, szétfeszíti a szeretetemet.

– Olyasmi kellene, mint Gabriele D’Annunzio – mondta anyám. – Rettenetesen meggyötörte a Dusét.

Volt a hangjában egy árnyalatnyi tisztelet és csodálat. Anyám természetesnek tartotta, hogy a nagy emberek gyötrelmet okoznak az asszonyoknak, és bízott benne, hogy e téren én is kiteszek majd magamért. Nagyon fontosnak tartotta, hogy sikeres legyek a nők körében. Nyilvánvalóan úgy tekintette, hogy ez a befutottság elengedhetetlen összetevője. Ugyanúgy hozzátartozik a sikerességhez, ahogy hozzátartoznak a hivatalos

elismerések, kitüntetések, díszegenruhák, pezsgőzések, követségi fogadások, és amikor Vronszkijról és Anna Karenináról beszélt, megsimogatta a fejem, zajosan sóhajtozott, és, mint aki a jövőbe lát, büszkén elmosolyodott. Már réges-régóta élt férfi nélkül, és meglehetősen egykor sugárzóan szép asszony tudat alatt a saját fiától várta, hogy elégtételt vegyen az ő testi és lelki bántalmaiért. Akárhogy is, a kimerítő nap után – kis bőröndjét hordozva járta az elegáns szállodákat, gazdag angolokhoz kopogtatott be mint elszegényedett orosz arisztokrata, aki arra kényszerül, hogy elkótyavetyélje a „családi ékszer” maradványait (valójában tízszázalékos jutalékért ékszerészek holmijával ügynökösködött), és nemcsak kimerítő volt a nap, hanem megalázó is, hiszen ritkán sikerült havonta egy üzletnél többet nyélbe ütnie –, hazaérve, alighogy levetette szürke kalapját, kabátját, gyorsan cigarettára gyújtott, máris rohant be hozzám, és boldogan mosolyogva hallgatta, amit felolvas a rövidnadrágos kölyök, aki mázsás súly alatt görnyedezik amiatt, hogy semmit sem tud tenni érte, s aki egész nap csak azon törte a fejét, hogy minél szebb, minél nagyszerűbb, minél lelkesítőbb nevet találjon és helyezzen anyja lába elé, olyan nevet, amellyel híven kifejezi, micsoda érzések habzanak a kebelében, és amely messzehangzón zengi az eljövendő dicsőség ígértét.

– Roland de Chantecler, Romain de Mysore...

– Talán jobb lenne olyan név, amelyikben nincs nemesi partikula – mondta anyám –, bármikor jöhet valami újabb forradalom.

Elsoroltam az összes hangzatos és dagályos pszeudonimákat, amelyek mind arra voltak hivatva, hogy hiánytalanul kifejezzék az érzéseimet, mindazt, amivel el akartam halmozni őt. Némi aggodalommal hallgatta a neveket, nem volt kétséges, hogy egyikkel sincs megelégedve, egyiket sem találja elég szépnek hozzám. Lehet, hogy egyszerűen csak több lelkierőt akart plántálni belém, lelkierőt és jövőbe vetett bizalmat. Bizonyára tisztában volt vele, hogy szenvedek attól, hogy még gyerek vagyok, és semmit sem tudok tenni érte, és talán azt is észrevette, milyen szorongva nézek utána az erkélyünkről, amikor reggelente a szokásos körútjára indul a Shakespeare utcán, szájában cigarettával, egyik kezében bottal, a másikban a kis bőrönddel, benne a „családi ékszerrel”, és nem tudhatjuk, hogy ma végre sikerül-e vevőt találnia a melltűre, az órára vagy a bur-nótos szelencére.

– Roland Campeador, Alain Brisard, Hubert de Longpré, Romain Cortès.

Láttam a szemén, hogy ez még mindig nem az igazi, és az is eszembe jutott, hogy vajon találok-e valaha is olyat, ami elnyeri tetszését. Jóval később, amikor először hallottam a rádióban De Gaulle tábornok nevét, a híres-nevezetes felhívása alkalmából, az volt az első reakcióm, hogy dühösen a fejemhez kaptam; miért nem találtam ki ezt a szép nevet tizenöt évvel korábban? Charles de Gaulle, ez biztosan tetszett volna anyámnak, pláne egy „l”-lel: De Gaule.

Az élet útja elpackázott lehetőségekkel van kikövezeve.

Negyedik fejezet

Az óvó anyai gondoskodásnak volt az idő tájt egy váratlan, de nagyon is szerencsés következménye.

Hogy jól ment az üzlet, azaz valamely „családi ékszer” eladása folytán viszonylagos anyagi biztonságban nézhettünk a következő hónap elé, anyám először is fodrászhoz ment, aztán kiült cigányzenét hallgatni az Hôtel Royal teraszára, végül pedig bejárónőt

fogadott rendben tartani a lakást; ő utált felmosni, és amikor egyszer, távollétében, megpróbáltam magam felsikálni a padlót, és hazajövet úgy talált, négykézláb, felmosóronggyal a kezemben, eltorzult az arca, csorogni kezdtek a könnyei, és egy álló óra hosszát kellett vigasztalnom, magyaráznom, hogy egy demokratikus országban az efféle apró-cseprő házimunkák nagyon is dicséretesek, nincs bennük semmi alantas és szégyenletes.

Mariette huncut szemű, tömör húsú, széles csípejű, jó vaskos lábú leányzó volt, olyan csudálatos tomporral megáldva, hogy matematikaórán is folyton azt láttam lelki szemimmal a tanár úr orcája helyén. A lenyűgöző látomás miatt megfeszített figyelemmel és áhítattal bámultam a magiszter ábrázatát; tátott szájjal csüggttem az ajkán az óra első percétől az utolsóig, de persze egy árva szót sem hallottam az egészből, és amikor a derék férfiú hátat fordított, és algebrai jeleket rótt a táblára, elbűvölt tekintetem oda vándorolt, és álmaim tárgya tüstént kirajzolódott előttem a fekete alapon... a fekete szín azóta is pompás hatással van rám. Ha a matektanár, kinek nyilván jólesett odaadó figyelmem, olykor-olykor arra ragadtatta magát, hogy feltegyen nekem valami kérdést, egész testemben megrázkódtam, döbbsen forgattam a szemem, szelíden rosszálló pillantást vetettem Mariette farára, és csak Valu tanár úr sértett hangja térített vissza a való világba.

– Nem értem – kiáltott. – Minden diákom közül maga figyel a legjobban, sőt úgy is mondhatom, hogy valósággal issza a szavaimat. De pedig közben a fellegekben jár.

Úgy volt.

Hanem azt nem mondhattam el a tanár úrnak, hogy mit láttam olyan kristálytisztán a képe helyett és helyén.

Na, szóval Mariette egyre fontosabb lett az életemben, vele ébredtem, és többé-kevésbé egész nap körülötte jártak a gondolataim. Ha a mediterrán istennő feltűnt a horizonton, a szívem máris repült elébe, a testem pedig súlyosan ott maradt az ágyon. Idő múltával észre kellett vennem, hogy Mariette is bizonyos érdeklődéssel figyel. Felém-felém fordult, csípőre tette a kezét, egy kicsit elálmodozva nézett rám, felsóhajtott, csóválta a fejét, és így szólt:

– Na, mindegy, azt meg kell hagyni, hogy az édesanyja nagyon szereti magát. Ha kettesben vagyunk, folyton magáról beszél. Meg hogy micsoda nagy életet fog élni, mennyi sok szép hölgy lesz szerelmes magába, meg ez meg az meg amaz. Tisztára te-lebeszéli a fejemet.

Nagy zavarban voltam. Ha valakire alkalmatlan volt gondolnom abban a percben, az ő volt. Kényelmetlen testhelyzetben, félig feküdtem, félig ültem keresztben az ágyon, felhúzott térdrel, tarkómat a falnak támasztva, és moccanni se mertem.

– Úgy beszél magáról, mint a mesebeli királyfiról vagy mi. Az én Romainom így, az én Romainom úgy... Jó, tudom, hogy csak azért, mert a fiacskája, de akkor is, furcsa, na, egész furcsán érzem magam.

Mariette hangja fantasztikus hatással volt rám. Nem közönséges hang volt. Először is mintha nem a torkából jött volna. És nem is oda hatolt, ahová a hangok hatolni szoktak. De hogy nem a fülembé, az biztos. Érdekes!

– Komolyan mondom, megbolondítja az embert, mert elkezd töprenkedni, hogy mi lehet magában az a különleges.

Várt egy kicsit, aztán sóhajtott, és folytatta a padlósikálást. Megdermedtem, megbé-nultam, kővé váltam. Nem szóltam semmit, Mariette se szólt hozzám. Egyszer-kétszer felém fordította a fejét, sóhajtott, sikált tovább. Majd' megszakadt a szívem, ahogy el-

néztem a szörnyű tékozlást. Tudtam, hogy kellene valamit csinálnom, de valósággal oda voltam szögezve az ágyhoz. Mariette végzett a munkával, és elment. Úgy éreztem, mintha egy font húst kitéptek volna a testemből... Elrontottam az életem! Roland de Chantecler, Artémis Kohinore és Hubert de la Roche teli torokból ordított és szűkölt, és ököllel dörgölte a szemét. Csakhogy nem ismertem a közmondást: Amit a nő tervez, isten azt meg nem akasztja. Mariette továbbra is furcsán méregetett, anyám szerelmeles himnuszai és a vásári kép, amit festett diadalmas jövőmről, kíváncsivá tették, sőt talán még valami homályos női irigységet is ébresztettek benne. És bekövetkezett a csoda. Emlékszem, ahogy utána megsimogatta az arcom, és miközben én súlytalanul lebegtem egy soha nem látott, jobb világban, rekedtes hangon, hamiskásan azt mondta:

– Aztán meg ne mondd neki, hé! Nem bírtam ellenállni. Tudom, hogy az anyád, de akkor is szép egy ilyen nagy szerelem. Felbizgeti az ember lányát... Egész életedben nem lesz még egy nő, aki ennyire fog szeretni. Ez biztos, nekem elhiheted.

Elhittem. De tudni nem tudtam. Csak negyvenéves korom közeledtével kezdtem rájönni. Nem jó, ha az embert olyan korán, olyan fiatalon annyira szeretik. Rossz szokásokra kaphat. Azt hiszi, kész, megvan, meglesz. Azt hiszi, máshol is így van, máshol is megkapja. Számít rá. Néz, remél, vár. Az anyai szeretettel ígér valamit az élet hajnalok hajnalán, és nem fogja megtartani ígéretét. Élete végéig hideg koszon lesz az ember. Akárki asszony simul hozzá, öleli át, az már csak részvétnyilvánítás. Mindig visszatérsz anyád sírjához. És üvöltesz, mint egy kitett kutya. Soha, soha, soha többé. Imádni való karok fonódnak a nyakadra, és puha ajkak beszélnek a szerelemtől, de te tudod, amit tudsz. Nagyon korán a forráshoz járultál, kiittad a vizét. Ha újra megszomjazol, hiába keresed-kutatod, hiába töröd magad, nincs kút, csak délibáb. Alig virradt, de te már kitanultad, mi a szeretet, alapos dokumentációd van róla. Akárhová mész, hordozod magadban az összehasonlítás méreganyagát, és egyre csak várod, amit már megkaptál.

Nem azt mondom én, hogy az anyák ne szeressék magzatukat. Csak azt mondom, hogy jó, ha az anyáknak a gyerekekön kívül is van kit szeretniük. Ha anyámnak lett volna egy szeretője, nem haltam volna szomjan minden kút mellett. De hát sajnos azt adta az élet, hogy tudom, milyen az igazi drágakő.

Ötödik fejezet

Dramai módon szakadt meg a Mariette-tel való kapcsolatom. Egy reggel, táskámmal a hónom alatt, tüntetően elindultam iskolába, de aztán futottam is haza szívem hölgyéhez, aki fél kilencre járt hozzánk. Közben anyám már elment az elmaradhatatlan kis bőrönddel, Cannes-ba készült, a Martinez Hotelben szálló angoloknak akarta felkínálni a „családi ékszereket”. Látszólag nem volt félnivalónk, de hát a végzet, amilyen gyalázatos fordulatai vannak, úgy intézte, hogy sztrájkoljanak az autóbuszsofőrök, és anyám nem tudott elutazni. Ahogy kinyitotta a lakás ajtaját, azt hallotta, hogy nyögök és ordítok, és azonnal tisztában volt velem, hogy mi történt: heveny vakbélgyulladásban haldoklom (a halálos vakbélgyulladás, mint a görög sorstragédiák csökevényes inkarnációja, mindig ott motoszkált a fejében), és rohant megmenteni. Éppen csak túl voltam a gyönyörön, s az idvezült boldogság és a többé-kevésbé teljes tompultság állapotában leledztem, ami az élet egyik legnagyobb adománya. Tizenhárom és fél éves koromra úgy éreztem, hogy tökéletesen beteljesítettem a sors rendelését, és az istenek körében üldögélve szemléltem a lábujjaimat, amelyek még, úgy-ahogy, emlékeztethettek a hajdan

tapodott földi világra. A fennkölt bölcs derű olyan perce volt az, melyet gyakorta próbált újra megélni ifjonti méla lelkem, ha elemelte, röptette a szabadság mámora; perc, amelyben mint ócska tákolmányok omlanak össze a balsors és a hitványság örök uralmát hirdető pesszimista tanok, és felfénylik, -ragyog a boldogsággal és bölcsességgel teljes emberi lét szépséges szépsége. Eufóriámban úgy fogadtam anyám váratlan felbukkanását, ahogy az elszabadult elemek bármely más megnyilvánulását fogadtam volna: elnézően. Kedvesen mosolyogtam. Mariette nem épp ugyanígy reagált. Elvisította magát, és kiugrott az ágyból. Én főntről, az olimposzi csúcsról szórakozottan szemléltem a jelenetet. Anyám egyetlen pillantással felmérte a katasztrófát, és mivel a botja ott volt a kezében, már lendítette is a karját. A bot halálos pontossággal lecsapott a matematika-tanárom ábrázatára. Mariette ordított, és próbálta védelmezni személye amaz imádni való fertályát. A kis szobában hatalmas zűr- és hangzavar támadt, de mindent túlharsozott a vérbeli tragikára valló erővel kizengetett, sűrűn felharsanó ősi orosz szó: *kurva*.

Elmondhatom, hogy anyám remekül tudott szitkozódni; poétikus és nosztalgiára hajló természete lévén, egy-két jól megválasztott kifejezéssel, hangsúllyal és mozdulattal pompásan megidézte Gorkij *Éjjeli menedékhelyének* hangulatát vagy, szerényebben, a *Volgai hajóvontatókat*. Elég volt valami csekélység, hogy a választékos modorú ősz hölgy, aki oly nagy bizalmat ébreszt a „családi ékszerek” vásárlóiban, egyszer csak történeti hűséggel és nagy megjelenítő erővel döbönt hallgatósága elé varázsolja a részeg kocsisok, káplárok és muzsikok Szent Oroszhonát; e rögtönzött jelenetek alkalmasak voltak rá, hogy bizonyítsák: fiatalkorában csakugyan olyan nagy színművész nő volt, amilyenek mondta magát.

Habár ez utóbbi állításáról végül is nem tudtam bizonyosságot szerezni. Azt persze mindig tudtam, hogy anyám „színművész nő” volt – hű, milyen büszkén ejtette ki egész életében a szót! –, és ma is hallom a mélabús csengettyűszót, előttem van, ahogy szánon utazunk havas magányban, hazatérőben a turné valamelyik állomásáról, dermesztően hideg gyáracsarnokból, ahol „Csehovot játszott” a helyi szovjet dolgozóiból álló közönség előtt, vagy kaszárnnyából, ahol a forradalom katonáinak és matrózainak „adott elő szavalatokat”. Könnyen fel tudom idézni a szűk kis öltözőt is Moszkvában, ahol a földön játszottam színes rongydarabokkal, igyekeztem szépen összerendezni őket: az volt az első művészi próbálkozásom. Még a darab címére is emlékszem, amelyben játszott: *A kertész kutyája*. Legkorábbi emlékeim színházhoz fűződnek; finom fa- és festékszaggal terjeng, a színpadon nincs senki, beóvakodom egy nem igazi erdőbe, és egyszer csak földbe gyökerezik a lábam a rémülettől: hatalmas sötét terem tátong előttem; vastagon bekent homoksárga arcok hajolnak fölém, a szemük környéke fehér, és feketével van kihúzva, mosolyognak; furcsa öltözékű férfiak és nők tartanak az ölükben, amikor anyám színpadon van; arra is emlékszem, hogy egy szovjet tengerész felemel a nyakába, hogy lássam anyámat, aki Róza szerepét játssza *A remény hajótöröttjeiben*. Még anyám színházi nevére is emlékszem; rá volt írva az öltözője ajtajára, és ezek voltak az első orosz szavak, amelyeket magamtól kiolvastam: Nyina Boriszovszkaja. Ezek szerint tehát 1919–1920 táján megbecsült helye volt az orosz színház szűk világában. Ivan Mozzsuhin,⁷ a nagy filmszínész viszont, aki annak idején jól ismerte anyámat, mindig kitérően nyilatkozott. Nizzában forgatott egypárszor, minden alkalommal odahívott a Grand Bleu teraszára, „megnézni, mi lett a gyerekből”, és bozontos Cagliostro-szemöldöke alól rám meresztve vakítóan kék szemét, azt mondta: „Édesanyjának el kellett volna végeznie a

⁷ Franciásan Mosjoukine (1889–1939).

konzervatóriumot, de sajnos az események nem tették lehetővé, hogy kiteljesítse a tehetségét. Meg aztán, fiatalember, attól fogva, hogy maga megszületett, semmi más nem érdekelte igazán, egyedül a fia.” Azt is tudtam, hogy egy sztyeppeit, pontosabban kurszki zsidó órásmester leánya, nagyon szép volt, tizenhat éves korában hagyta el a szülői házat, férjhez ment, elvált, újra férjhez ment, újra elvált... azon kívül semmi sem biztos, csak az arca, ahogy az arcomhoz simul, a hangja, ahogy suttog, beszél, énekel, nevet; micsoda gondtalan kacagás az, mennyi-mennyi vidámság van benne, azóta is azt a kacagást várom, keresem mindenhol, de hiába; ó, a gyöngyvirágillata, a sötét haja, ahogy végighullámzik az arcomon, és azok a fülembe suttogott különös történetek egy országról, amely egykor a hazám lesz. Lehet, hogy nem végzett konzervatóriumot, de hogy tehetséges volt, az biztos, mert olyan meggyőző erővel és a keleti mesemondókat megszegyenítő művészettel idézte meg nekem Franciaországot, hogy mindmáig a hatása alatt vagyok. Mindmáig *várom* azt a Franciaországot, amelyről oly sok szépet és érdekeset hallottam, és amelyet nem ismertem, és soha nem is fogok megismerni, mert az anyám lírai és ihletett elbeszéléseiben megjelenő Franciaország már kora gyerekkoromban csodálatos mítosszá színesedett számomra, és azoknak a költői remekműveknek semmi, de semmi közük nem volt a valósághoz, helyesebben a tapasztalt valóság meg se közelítette őket. Anyám kiválóan tudott franciául (igaz, erős orosz akcentussal, melynek nyomait én is őrzöm), de soha nem mondta meg, hol, hogyan, kitől, mikor sajátította el a nyelvünket. Csak ennyit volt hajlandó elárulni: „Voltam Nizzában és Párizsban.” A dermesztően hideg színházi öltözőben, a társbérletben, amelyen három színészcsaláddal osztoztunk, és ahol a fiatal cselédlány, Ánya viselte gondomat, és később a marhavagonban, amelyben a tifusz társaságában utaztunk nyugatra, odatérdelt élelem, dörzsölte elgémberedett ujjaimat, és mesélt a távoli földről, ahol minden ember szabad és egyenlő, a művészek a legelőkelőbb házakba is bejáratosak, maga Victor Hugo volt a köztársasági elnök, egyszóval ahol a világ legszebb meséi valóságosan megtörténnek, mesélt, mesélt, és én, a tifuszbolhákat bizton távol tartó kámforfa nyakláncom szúrós szagával az orromban, hallgattam, hogy nagy hegedűművész leszek, nagy színész, nagy költő, a francia Gabriele D’Annunzio leszek, Nizsinszkij, Émile Zola, aztán karanténba zártak bennünket Lidában, a lengyel határon, gyalogoltam a vasúti pálya mellett, a hóban, egyik kezemmel anyám kezét fogtam, a másikban egy bilit, amelyet barátommal fogadtam, és amióta elhagytuk Moszkvát, nem voltam hajlandó megválni tőle (ragaszkodó természet vagyok), kopaszra borotválták a koponyámat, és anyám, elheverve egy szalmazásón, a távolba révedve taglalta tovább csodálatos jövőmet, küzdöttem az álomsággal, és tágra nyílt szemmel próbáltam meglátni, amit ő lát: Bayard lovagot,⁸ a kaméliás hölgyet, azt, hogy minden üzletben lehet cukrot és vajat kapni, Napoléon Bonapartét, Sarah Bernhardt-t... és akkor végre elaludtam, vállára hajtva a fejem és magamhoz szorítva az éjjeliedényt. Később, sokkal később, tizenöt éve benne élve a francia valóságban, Nizzában, ahol letelepedtünk, ráncos arcú, fehér hajú anyám, ne kerülgesük a szót: immár megöregedve, de semmit sem látva, semmit sem tanulva, a régi jóindulatú mosollyal az ajkán idézte meg ama csodálatos országot, amelyet a batyujában hozott magával, én viszont, aki anyám képzelet szülte érdem- és erényteli múzeumában nőttem fel ugyan, de nem volt meg bennem az ő különleges adottsága, mindenben a saját szíve tarka fantáziaképét látni, én kezdetben döbbenet néztem körül, és csak dörgöltem a szemem, utóbb pedig, férfikorba lépve, reménytelen homéroszi küzdelmet

⁸ A „félelem és gáncs nélküli lovag” (1470–1524).

indítottam, hogy jó útra térítsem a világot, hasonítsam ahhoz a naiv álomhoz, amelyet az az asszony szőtt, akit gyöngéd szeretettel szerettem.

Igen, anyám tehetséges volt, és nekem abból sosem sikerült kigyógyulnom.

Hozzá tartozik a teljes képhez, hogy Agrov, a Gambetta úti minden lében kanál uzsorás, Odesszából emigrált viaszszárga képű, hájas, undorító alak, azt mondta egyszer, amikor nem kapta meg a tízszázalékos kamatát a kölcsönre, amit az említett Renault taxiba való üzletrész megvásárlásához vettünk fel tőle, azt mondta tehát: „Anyád játszsa az előkelő hölgyet, de bezzeg amikor megismertem, késdobálókban danolászott, katonacsehókban. Ott tanulta ezt a modort. Egy ilyen nőszemély sértései nem érnek fel a magamfajta becsületes kereskedőhöz.” Még csak tizennégy éves voltam, hiába volt leghőbb vágyam, hogy anyám minden óhaját teljesítsem, még nem voltam pénzkereső, így hát azzal könnyítettem a lelkemen, hogy lekevertem a „becsületes kereskedőnek” két csattanós pofont; az volt a kezdete hosszú és fényes pofonosztogató pályafutásomnak, mely hamarosan hírnevet szerzett nekem a környéken. Anyámat ugyanis annyira elkápráztatta a hőstetem, hogy attól fogva bepanaszolt nálam mindenkit, akinek okkal, ok nélkül sértőnek találta a viselkedését, és mindannyiszor ezzel a refrénnel zárta a maga verzióját az incidensről: „Azt hiszi, nincs, aki megvédjen, engem büntetlenül lehet sértegetni. Hát nagyon téved! Menj, adj neki két pofont!” Tudtam én, hogy tíz esetből kilencszer csak képzeletbeli a sértés, hogy anyám mindenben sértést lát, és olykor, feszült idegállapota miatt, ő sérteget másokat. Mégsem tértem ki a feladat elől. Irtóztam a jelenetektől, elviselhetetlen és szégyenletes volt számomra az állandó cirkuszolás, de megtettem, amire kért. Tizennégy éve küszködött egymaga, támasz nélkül az életben, és az volt a legnagyobb boldogsága, ha érezhette, hogy valaki „védelmezi”, hogy van férfi mellette. Összeszedtem tehát minden bátorságomat, elfojtottam magamban a szégyent, és mentem megpofozni a szerencsétlen hentest, trafikost, gyémánt- vagy régiségkereskedőt, akit anyám kijelölt. A delikvens pedig azt láthatta, hogy ökölbe szorított kézzel lecövekel előtte egy reszkető kamasz fiú, és azt mondja felháborodástól remegő hangon (a felháborodás elsősorban annak szól, hogy a fiú szerelmet ilyen ízléstelen tette kényszeríti): „Uram! Ön megsértette az anyámat. Ezt kapja érte.” És csattant a pofon az áldozat arcán. Így aztán egykettőre híre terjedt a Gambetta út környékén, hogy micsoda egy csirkefogó vagyok, és senki nem képzelte volna, hogy mennyire utálok a cirkuszolást, mennyire szenvedek tőle, mennyire megaláznak tartom. Egyszer-kétszer, tudva, hogy anyám ok nélkül vádaskodik, megpróbáltam ellene mondani, de akkor az öreg hölgy leroskadt elém, mint akinek felmondta a lába a szolgálatot a szörnyű hálátlanság miatt, eleredtek a könnyei, és néma döbbenettel nézett rám, a végsőkig elkeseredve és elcsigázva.

Szó nélkül felálltam, és mentem verekedni. Soha nem bírtam elviselni, ha valamely teremtmény... hogy is mondjam?... éles szemmel tekint sorsára, mégse fogja fel, mi történik vele. A sorsára hagyott ember vagy állat látványa mindig megrendít, márpedig anyámnak megadatott a tehetség, hogy túrhetetlen erővel tudta megjeleníteni mindkettő néma tragikumát. Így esett, hogy Agrov, mihelyt becsukta a száját, kapott egy pofont, és válaszként így folytatta a mondókáját: „Csibész! De mit várjon az ember egy csepűrágó meg egy kalandor fattyától?” Hirtelen felvilágosítottam tehát különös származásomról, ami azonban nem rázott meg különösebben, hiszen nem tulajdonítottam fontosságot életem egy átmeneti szakaszának; mindegy, hogy egyelőre mi vagyok, mi sem, végtére biztos ígéretem van rá, hogy szédítő ormokat fogok meghódítani, onnan szórom majd,

kárpótlás gyanánt, anyám fejére a babért. Tudván tudtam, hogy ez a hivatásom, erre szól a mandátumom, az emberek sorsát irányító titokzatos, de igazságos hatalom azért vetett a mérleg serpenyőjébe, hogy egyensúlyba billentsek egy áldozatokkal és lemondásokkal teli életet. Hittem a derűs rendezőerőben, amely az élet legtitkosabb zugaiban is ott rejtetik. Hittem benne, hogy igazságos értékrend van a világban. Ahogy anyám téova arcára néztem, keblemben egyre dagadt a bizonyosság ragyogó jövőm felől. A háború legszörnyűbb óráiban is, ezer veszéllyel szembenézve is legyőzhetetlennek éreztem magam. Nem eshet bajom, hiszen én vagyok az *ő happy endje*. A súlyok és mértékek rendszerében, amit az ember reménytelenül próbál ráerőltetni a világminőségre, mindig is úgy tekintettem magamat, mint az *ő* győzelmét.

Nem magamtól jutottam erre a meggyőződésre. Hitem nyilvánvalóan csak a visszfényre volt annak a bizalomnak, amelyet anyám az egyszülött fiába vetett, aki élete egyetlen értelme, minden reménysége lett. Azt hiszem, nyolcéves voltam, amikor a jövőmről való nagyszabású látomása miatt megtörtént az az esemény, amelynek komikuma és borzalma örökre emlékezetembe vésődött.

Hatodik fejezet

Ideiglenesen, vagy ahogy anyám szívesen hangoztatta: „átutazóban”, Wilnóban laktunk akkoriban, készültünk, hogy Franciaországba települjünk, ahol majd „felcseperedek, tanulmányokat folytatok, és lesz belőlem valaki”. Azzal kereste a kenyerünket, hogy női kalapokat készített egy varrónő közreműködésével, a „párizsi divatszalonná” átalakított lakásban. Egyes címkehamisítvány-készlet hitette el a vevőkkel, hogy a híres párizsi Paul Poiret szalon kreációi a kalapok. Fáradhatatlanul hurcolta házról házra a kalapdobozokat; szép zöld szemű, még fiatal asszony, arcát áthevíti a mindennél erősebb anyai akarat, amelyet nemhogy megtörni, megérinteni sem tud bármi kétség. Én otthon maradtam Anyával, aki utánunk jött Moszkvából. Egy éve laktunk Wilnóban, száználmas anyagi helyzetben: a családi ékszer, az igazi, utolsó darabjait is régés-rég feléltük, és dermesztően hideg volt Wilnóban, a hó egyre magasabbra szivárgott fel a földből a szutykos sűrű falakba. A kalapoknak nemigen volt keletjük. Előfordult, hogy amikor anyám megtért körútjáról, a háziúr már várta a lépcsőházban, és megfenyegette, hogy kitesz bennünket az utcára, ha huszonégy órán belül ki nem fizetjük a lakbért. Többnyire huszonégy órán belül megkapta a pénzt. Nem tudom, anyám honnan teremtette elő. Csak azt tudom, hogy fizette a lakbért, a kályhában égett a tűz, és leginkább arra emlékszem, hogy amikor megcsókolt, a büszkeség diadalmas lángjai lobogtak a szemében. A gödör fenekén voltunk, nem mondom, hogy a szakadék fenekén, mert azóta megtanultam, hogy a szakadék intézményének az a sajátossága, hogy feneketlen, nincs olyan mélységi rekord, amelyet meg ne lehetne dönteni. Anyám megjött a behavazott városban tett túrájáról, letette a szoba sarkába a kalapdobozokat, leült, cigarettára gyújtott, és ragyogó mosollyal nézett engem.

– Mi van, mama?

– Semmi. Gyere, csókolj meg.

Megcsókoltam. Hideg volt az arca. Magához ölelt, és a vállam fölött elrévedt a tündöklő messzeségbe. Aztán pedig azt mondta:

– Francia nagykövet leszel.

Fogalmam sem volt, hogy az micsoda, de rábólintottam. Nyolcévésen már szilárd volt bennem az elhatározás: minden óhaját teljesíteni fogom.

– Rendben van – mondtam könnyedén.

Ánya tisztelettel nézett rám a kályha mellől. Anyám letörülte boldogságtól kicsordult könnyeit. Újra magához ölelt.

– Automobilod lesz. – Pár perce még mínusz tíz fokban járta a várost. – Csak egy kis türelem kell, és meglesz.

Ropogott a tűz a cserépkályhában. A behavazott városon csend honolt, és olyan volt, mintha dunyha alól jönne a nagy ritkán elhaladó szánok csilingelése. Ánya az aznapi utolsó kalap fölé görnyedt, varrta az utolsó „Paul Poiret, Párizs” címkét. Anyám arca boldog és nyugodt volt, nem felhőzte gond. Még a fáradtság nyomai is eltűntek róla, a tekintete egy csodálatos ország tájain kószált, és én önkéntelenül arra fordultam, hátha sikerül megpillantanom a földet, ahol igazság uralkodik, és az anyák elnyerik méltó jutalmukat. Anyám úgy beszélt Franciaországról, ahogy más anyák Hőféhérkérről vagy a Csizmás Kandúrról beszélnek a gyermeküknek, és én, bár mindent megtettem, sosem tudtam egészen megszabadulni a példaadó hősök és erények mesebeli Francia-honának álmoképétől. Alighanem ama ritka emberek közül való vagyok, akik örökre hűek maradnak a dajkamesékhez.

Anyám sajnos nem olyan természet volt, aki megtartja magának, miféle ábrándok balzsamozzák a lelkét. Mindent azonnal nyilvánossá tett, kihirdetett, nagydobra vert, szétkürtölt, látáv okádvá és pernyét szórva kilövellt a nagyvilágba.

Voltak szomszédaink, és a szomszédok nem szerették anyámat. A wilnói kispolgárok se voltak irigylésre méltó helyzetben, és az idegen nő titokzatos jövése-menése – bőröndökkel, nagy dobozokkal – egykettőre az orosz emigránsok iránt akkoriban amúgy is nagyon gyanakvó lengyel rendőrség tudomására jutott. Meggyanúsították anyámat, hogy lopott tárgyakat birtokol, vagyis orgazda. Hamar leszerelte ugyan a hatóságot, ám a szégyen, a bánat és a felháborodás – mint minden hasonló esetben – agresszió formájában tört ki belőle. Néhány óra hosszat zokogott a széthajigált kalapok közt (a női kalaptól mindmáig idegenkedem), aztán kézen fogott, kijelentette, hogy „Ezek nem tudják, kivel van dolguk”, és kivonszolt a lépcsőházba. Ami következett, életem egyik legborzalmasabb élménye, pedig jó néhány volt, bizvást mondhatom.

Anyám minden lakásba becsöngetett, bedörömbölt, és kicsődítette az összes lakót. Volt egy kis szitkozódás és kölcsönös szidalmazás, anyám ebben vitathatatlanul fölénybe került, aztán odahúzott magához, rám mutatott, és olyan büszke és fényes hangon, amelynek dallama még most is a fülemben cseng, szónoklatot tartott.

– Maguk kis tetű burzsujok! – szólította meg a gyülekezetet. – Nem tudják, ki áll itt maguk előtt. A fiam francia követ lesz, a Becsületrend lovagja, nagy drámaíró, Ibsen, Gabriele D’Annunzio. És... – keresett valami végképp letaglózót, az e világi siker fő-fő jelét és bizonyosságát – ...és Londonból fog öltözködni.

A „tetű burzsujok” harsány hahotára fakadtak. Még most is pirulok a szégyentől, most, hogy ezeket a sorokat írom. Hallom a gúnyos röhögést, és megjelennek előttem azok a gyűlölködő, megvető arcok; látom őket, de nem érzek indulatot irántuk, hiszen csak egyszerűen emberi arcok, nincs bennük semmi különös. Hanem talán jobb most rögtön, elbeszélésem elején tisztázni: francia főkonzul vagyok, a Becsületrend tisztje, a Felszabadítás-érdemrend birtokosa, és sem Ibsen, sem D’Annunzio nem lettem ugyan, de minden tőlem telhetőt megtettem.

És még valami: Londonból öltözködöm. Ki nem állhatom az angol szabást, de hát nincs választásom.

Azt hiszem, egész életem legmeghatározóbb élménye az a nevetés, amely a képembe csapott akkor, ott, a wilnói öreg ház, a Wielka Pohulanka utca 16. lépcsőházában. Az tett olyanná, amelyenné (jelentsen ez jót vagy rosszat, egyre megy): énemmé vált az a nevetés.

Anyám felvetett fejfel állt a fergegében, átölelte a vállamat. Nyoma se látszott rajta zavarnak, megszegényülésnek. *Tudta.*

A rá következő hetekben nem volt valami kellemes az életem. Bár még csak nyolcéves voltam, igen fejlett volt bennem a nevetésesség érzete, nem kis részben anyám miatt, természetesen. Aztán fokozatosan hozzászoktam. Lassan-lassan megtanultam, hogy egy csöppet se jöjjen zavarba, ha közönség előtt lecsúszik rólam a nadrág. Ez is része minden jóakarató ember nevelődésének. Már régóta nem félek tőle, hogy nevetésessé válok, tudom, hogy csúfolni lehet az embert, de megcsúfolni nem.

Hanem az alatt a néhány perc alatt, amíg ott álltunk a lépcsőházban a gúnyos megjegyzések és szidalmak záporában, a mellkasom ketreccé változott át, és egy halálra rémült, szégyentől ajzott vad próbált kitörni belőle.

Az udvaron hasábfát tároltak, és a rakás közepén volt a kedvenc búvóhelyem; tökéletes biztonságban éreztem magam, ha nagy ügyesen sikerült befurakodnom a két emelet magas hasábhely belsejébe, ahol nedves, jó szagú falak vettek körül. Hosszú órákat töltöttem ott kedvenc játékaimmel játszadózva, salaktalan boldogságban, elérhetetlenül. A szülők megtiltották a gyerekeknek, hogy közel menjenek a veszélyesen ingatag építményhez; elég lett volna, hogy valaki kihúzzon vagy meglökjön egy hasábot, és az egész rakás leomlik, maga alá temeti az embert. Idő jártával egyre ügyesebben közlekedtem a szűk folyosókban, egyeduralkodó lettem, otthon éreztem magam a bármikor lavinával fenyegető titkos birodalomban. Egy-egy fahasáb áthelyezésével járatokat, tárnákat, rejtett odúkat hoztam létre, a kintitől elütő biztonságos és baráti világot, ahová besurrantam, mint egy menyét, és hosszan elidőztem, nem törődve a nadrágomat átmedvesítő és hátamra dermedő nyirokkal. Pontosan tudtam, melyik hasábot kell elmozdítani, hogy folyosót nyissak magamnak, és mindet gondosan visszahelyeztem magam mögött, hogy így is erősítem elérhetetlenségem tudatát.

Az udvarra futottam aznap este is, mihelyt megtehettem, vagyis amikor már nem lehetett az a látszat, hogy magára hagyom anyámat az ellenséggel szemben; a végsőkig kitartottunk, mi hagytuk el utoljára a harcot.

Néhány gyakorlott mozdulattal feltártam és bezártam magam mögött az ismerős folyosókat, és máris az építmény szívében voltam, fejem fölött öt-hat méter vastag mennyezzettel, és ott, a védelmező páncélzattal körülvéve, ahol biztos lehettem benne, hogy senki nem lát, kitört belőlem a sírás. Sokáig sírtam. Azután szemügyre vettem a fölöttem és körülöttem lévő hasábot, kiválasztottam, melyiket kell elmozdítani, hogy rám omoljon az erődítmény, és megszabaduljak ettől az egész élettől. Egyenként hálásan megsimogattam a fahasábot. Emlékszem baráti és megnyugtató tapintásukra, arra, hogy szípoztam még, de nagy nyugalom árasztott el a gondolatra, hogy örökre vége a megaláztatásnak és boldogtalanságnak. Csak neki kell feszülni a falnak, úgy kirúgni a megfelelő hasábot.

Felkészültem.

Hirtelen eszembe jutott, hogy van a zsebemben egy mákos sütemény, aznap reggel loptam a házbeli cukrászüzlet hátsó helyiségében, amely őrizet nélkül maradt, ha bevő volt a boltban. Megettem a süteményt. Aztán újra felvettem a megfelelő testtartást, és nagyot sóhajtva készültem a rúgásra.

Egy macska mentette meg az életemet.

Megjelent a pofája a hasábok közti résben, és egy percig hökkenten néztünk egymásra. Hihetetlen egy macsek volt, rongyosra tépett fülű, narancslekvárszínű, vedlett és rühes, ágrólszakadt öreg utcai macska, lerítt róla, hogy megjárta a hadak útját, és mindent tud az életről, amit csak tudni lehet.

Alaposan megnézett magának, aztán tétovázás nélkül odajött, és elkezdte nyalni az arcomat.

Nem volt illúzióm a hirtelen szeretetmegnyilvánulás oka felől. Könnyekkel kevert mákossütemény-maradványoktól volt ragacsos az arcom, az állam. Pusztá érdekből nyalogatott. Nem számít. Jólesett az érdes, meleg nyelv érintése, lehunytam a szemem, és hagytam, hadd csinálja; se akkor, se később, soha életemben nem firtattam, van-e valami hátsó szándék amögött, ha valaki kinyilvánítja irántam a szeretetét. Csak az számított, hogy egy meleg kis nyelv, minden látszat szerint részvétből és gyöngédségből, buzgón mosdatja a képemet. És ennyi elég is, hogy boldog legyek.

Mire a macska befejezte a nyalakodást, már sokkal jobban éreztem magam. Olyan örömeket és barátságokat tartogat az élet, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni. A macska most az arcomhoz dörgölőzött, és dorombolt. Megpróbáltam versenyre kelni vele, és jól kidoromboltuk magunkat, duettben. Előkapartam zsebemből a sütemény utolsó morzsáit, odakínáltam neki. Elfogadta a desszertet, aztán felkunkorította a farkát, és orromnak nyomta az oldalát. Beleharapott a fülembé. Egy szó, mint száz, újra élhetővé vált az élet. Öt perc múlva kimásztam a fahalomból, és nyomomban a macskával, zsebre vágott kézzel, füttyörészve bementem a házba.

Azóta is úgy gondolom, hogy ha azt akarja az ember, hogy érdek nélkül szeressék, mindig legyen egy kis süteménymorzsa a zsebében.

Mondanom sem kell, a két szó: *francuski poslannik* (francia követ) hónapokra rám ragadt, és amikor aztán Miszka cukrász rajtakapott, hogy egy jókora darab mákos pitével osonok lábujjhegyen elfelé, az egész udvar megállapíthatta, hogy a diplomáciai mentesség nem terjed ki becses személyem egy bizonyos fertályára.

Hetedik fejezet

A Wielka Pohulanka 16. nem minden bérlőjét ingerelte nevetésre jövődöbéli nagyságom drámai bejelentése.

Ott volt pan Piekielny; a neve lengyelül azt jelenti: „pokoli”. Nem tudom, hogy a kiváló férfiú ősei mivel érdemelték ki a kevéssé köznapi nevet, de azt mondhatom, hogy a legkevésbé sem illett őrá, aki csak megörökölte. Pan Piekielny leginkább egy jól ápolott, mélabús egérre hasonlított; mindig gond felhőzte homlokát, és olyan tartózkodó és jellegtelen volt, olyan észrevehetetlen, amilyen csak lehet az az ember, aki nem a maga akaratából, hanem a dolgok kényszerítő ereje folytán él a világon, és azt szeretné, ha a kevésnél is kevésbé látszana. Könnyen befolyásolható természet volt, és a magabiztosság, ahogy anyám igazi ószövetségi stílusban, fejemre téve a kezét, megprófétálta a jövőm, mélységesen felzaklatta őt. Valahányszor összefutottunk a lépcsőházban, megtorpant,

és ünnepélyes tisztelettel nézett. Egyszer-kétszer nagy merészen megpaskolta az arcomat. Aztán megajándékozott vagy két tucat ólomkatonával és egy papundecklierőddel. A lakásába is behívott, elhalmozott cukorkával és rahat lokummal.⁹ Miközben tömtem magamba az édességet – ki tudja, mit hoz a holnap? –, a kis ember csak ült velem szemben, és simogatta dohánytól rőt kecskeszakállát. Egy szép napon aztán a kedves egér-emberke megvallotta, mi a hő vágya, mi perzseli a keblét: előterjesztette végre a magasztos folyamodványt, amely mindaddig a mellénye alatt lapult.

– Ha majd... – Zavartan körbepillantott, tudva, hogy butaság, de hiába, nem bírt ellenállni – ...ha majd az leszel, amiket a mamád mondott... – Ráfűggesztettem a tekintetemet. Még alig hiányzott a lokumos dobozból. Az ösztönöm azt súgta, hogy csak az anyám megjósolta fényes jövőm miatt vehetek belőle.

– Igen, francia nagykövet leszek – mondtam nagy nyomatékkal.

– Vegyél még lokumot – tolt felém a dobozt pan Piekienly.

Vettem. Köhécselt.

– Az anyák megérik az ilyesmit – mondta. – Lehet, hogy csakugyan lesz valaki belőled. Talán még újságokba is fogsz írogatni, vagy könyveket. – Odahajolt, a térdemre tette a kezét. Lehalkította a hangját. – Nohát, ha majd nagy emberekkel találkozol, fontos emberekkel, ígérd meg, hogy... – Őrült becsvágy zsarátnoka izzott fel az egérszemekben – ...ígérd meg, hogy megmondod nekik: élt Wilnóban, a Wielka Pohulanka utca 16.-ban egy Piekienly nevű ember.

Némán esdekelt a tekintete. Keze a térdemen. Eszegettem a lokumot, és összevontam a szemöldököm.

A háború végén, Angliában, ahová négy évvel korábban mentem, hogy harcoljak, őfelsége Erzsébet királyné, a későbbi-jelenlegi királynő anyja meglátogatta századomat a Hartford Bridge repülőtéren. Mint a legénység többi tagja, én is feszes vigyázzban álltam a gépem mellett. A királyné megállt előttem, és felragyogtatva kedves mosolyát, amelynek népszerűségét köszönhettem, méltán, megkérdezte, hová valósi vagyok. Hogy ne bonyolítsam a dolgot a felséges királyné számára, egyszerűen azt feleltem, hogy Nizzába. És aztán... Aztán nem bírtam a véremmel. Megjelent előttem a kis ember, izgett-mozgott, hadonászott, toporzékolt, és tépte a szakállát, minden módon próbálta felhívni magára a figyelmemet. Összeprésem a szám, de a szavak maguktól feltolultak, és megvalósítandó egy egérke bolondos álmát, fennhangon és jól érthetően e szavakat intéztem a királynéhoz:

– Wilnóban, a Wielka Pohulanka utca 16.-ban élt egy Piekienly nevű ember.

A brit uralkodó hitvese kecsesen biccentett, és folytatta a szemlét. A „Lotaringia” század parancsnoka, a drága Henri de Rancourt elhaladtában majd’ átdőfött a tekintetével.

Sebaj, végre megszolgáltam a rahat lokumot.

A wilnoi szürke egérke már rég befejezte szerény földi létét, néhány millió többi európai zsidóval együtt, a náci valamelyik krematóriumában. Én pedig továbbra is híven teljesítgetem ígéretemet, ha nagy emberekkel találkozom szerte a világban. Az ENSZ emelvényétől a londoni nagykövetségig, a berne-i parlamenttől az Élysées-palotáig, Charles de Gaulle és Visinszkij előtt, magas méltóságok és halhatatlan alkotók előtt, soha el nem mulasztottam, hogy megemlítssem a kis ember létét, sőt nagy örömmre az

⁹ Cukorból és keményítőből készült, zselé- vagy gumicukor-állagú, kis kockákra vágott keleti édesség.

amerikai tévécsatornák sokmillió nyilvánossága előtt is többször elmondtam: élt Wilnóban, a Wielka Pohulanka utca 16.-ban egy Piekieny nevű ember, nyugodjék békében.

Persze ami történt, megtörtént, hamvaiból talán szappan készült, nációk tisztálkodtak vele.

Változatlanul szeretem a rahat lokumot. De mivel anyám nem volt hajlandó másként elképzelni, mint egybegyűrt Byronnak, Garibaldinak, D'Annunziónak, D'Artagnannak, Robin Hoodnak és Oroszlánszívű Richárdnak, kénytelen vagyok vigyázni a vonalaimra. Nem hajtottam végre minden hőstettet, amit elvárt tőlem, de sikerült megállnom, hogy el ne pocakosodjam. Mindennap tornázom, hetente kétszer futok. Futok, futok, hú, de futok! Továbbá vívok, célba lövök íjjal és pisztollyal, magast ugrok és hasast ugrok, súlyt emelek, és még mindig tudok három labdával zsonglörködni! Negyvenötödik életéve-met taposva tisztában vagyok vele, hogy naiv dolog mindent elhinni, amit egy anya mondott, de engem nem lehet lebeszélni. Nem sikerült ugyan megjavítanom a világot, legyőzni az ostobaságot és a gonoszságot, méltóságot adni és igazságot szolgáltatni az embereknek, de legalább megnyertem egy pingpongversenyt 1932-ben Nizzában, és minden reggel tizenkét fekvő felhúzódzkodást csinálok, úgyhogy nincs okom felhagyni a reménnyel.

Nyolcadik fejezet

Jobbra fordult a sorunk. Egyre nagyobb sikere lett a „párizsi modelleknek”, és hamarosan még egy varrónőt kellett felvenni a megnövekedett keresletet kielégítendő. Már nem anyám járt házról házra; a kuncsaftok özönlöttek összes termünkbe. És felvirradt a nap, midőn meghirdethette az újságokban, hogy mostantól fogva a szalon, a „Monsieur Paul Poiret-val való különleges megállapodás értelmében a Mester személyes felügyelete alatt” ellátja a párizsi cég kizárólagos és teljes körű képviselését, azaz immár nemcsak a kalap-, hanem a ruhakréációit is forgalmazza. Francia nyelvű, aranybetűs cég-tábla jelent meg a kapu mellett a falon: „Haute Couture de Paris, Maison Nouvelle” (Párizsi Divatház, Új Szalon). Anyám sosem állt meg félúton. A sikeres kezdet után kellett valami transzcendens, csodás elem, *deus ex machina*, amely egyszeriben tönkrezúzza az ellenséget, meghozza a végső, a fényes diadalt. Anyám a lábát keresztbe rakva, otffejtett cigarettával a szájában ült a nappaliban a rózsaszín kanapén, és felgyúló szeme előtt merész terv körvonalai bontakoztak ki a messzeségben, az arcára kiült az a kifejezés, amelyet egyre jobban ismertem: némi ravaszsággal vegyes naiv diadalmámor. Vele szemközt kucorogtam egy fotelben, és egy (törvényesen beszerzett) mákos pítét eszegettem. Néha elnéztem abba az irányba, amerre ő nézett, de hiába meresztettem a szemem. Terveket koholó anyám látványa mindig is elkápráztatott és megindított. Még a süteményről is megfeledkeztem, csak tátottam a számat, telve elragadtatott büszkeséggel.

Wilno kisváros volt egy se litván, se lengyel, se orosz vidéken, még nem terjedt el a sajtófotó, ennek ellenére nagyon is kockázatos volt, amit anyám kieszelt, és könnyen megeshetett volna, hogy újra az országúton találjuk magunkat cókómkostul.

Hamarosan értesítést kapott a teljes „előkelő társaság”, hogy Monsieur Paul Poiret személyesen látogat el Wilnóba, hogy megnyissa a Párizsi Divatház Új Szalonját, Wielka Pohulanka utca 16., délután négy óra.

Mint mondám, anyám, ha elhatározott valamit, sosem végzett félmunkát, legfeljebb néha túllőtt a célon. A meghirdetett napon, amikor már elegáns kövér hölgyek töltötték

meg az egész lakást, nem az következett, hogy bejelenti: „Paul Poiret bocsánatot kér, de máshová szólította a kötelesség.” Az efféle kisszerű ravaszkodás idegen volt tőle. Eltökélte, hogy attrakció lesz, hát elővarázsolta Paul Poiret-t személyesen.

„Színművésznői pályája” során Oroszországban ismert egy Alex Gubernatis nevű francia színész-énekest, abból a tehetségtelen, de soha ki nem haló fajtából valót, amelynek reménytelen egyedei eldugott helyeken „tájolnak”, és ripacskodnak. Gubernatis több lyukkal szorosabbra húzva dicsvágya derékszíját, akkoriban Varsóban tengődött mint színházi fodrász, és már nem ivott meg napi egy üveg konyakot, hanem csak ugyanannyi vodkát. Anyám küldött neki vonatjegyet, és egy hétre rá az Új Szalon nézőserege előtt Alex Gubernatis mint Paul Poiret, a Párizsi Divatház feje tündökölt. Csakugyan tudása legjavát adta. Elképesztő skót kockás körgallért viselt, hozzá pepita pantallót, olyan szűket, hogy hegyes feneké majd' kidőfte a szövetet, ahogy lehajlogtatott kezét csókolni a hölgyeknek; nagy csokornyakkendő fityegett öklömnnyí ádámcsutkája alatt. Elvetette magát egy karosszékből, kinyújtotta végeérhetetlen lábát a frissen suvickolt parketton, és kezében egy pohár habzóborral, fejhangon beszélt a nagyszabású és mámorító párizsi életről, dicső neveket emlegetett, amelyek már húsz éve letűntek a színről, időnként pedig a sörényébe túrt, de olyan virtuóz eleganciával, hogy bízvást a haj Paganinijának képzelhette az ember. Sajnos alkonyat táján az elfogyasztott habzóortól elvesztette a mértéket, csendet kért, és szavalni kezdte a publikumnak a *Sasfiók* második felvonását, annak utána, valódi természete felülkerekedvén, rettenetesen affektálva, rázendített kocsmai repertoárja egyik darabjára, melynek érdekes, bár némiképp rejtélyes refrénjét mindmáig megőrizte az emlékezetem: „Ki tette, ki tette, ki tette, ő – ő tette, ő tette, a Pomponettó”, közben a sarkával és csontos ujjával verte a taktust, és felettébb dévajul kacsingatott a városi szimfonikusok karnagyának a feleségére. Ekkor aztán anyám jobbnak látta, ha bekíséri Ánya szobájába, ott lefektette az ágyra, és rázárta az ajtót; még aznap este, skót kockás pelerinjét magára kanyarítva, sebzett lélekkel felszállt a varsói személyre, hevesen kárhóztatva a háládatlanokat, akik nem méltányolják az ő istentől való zsenialitását.

Fekete bárnyóöltönyben én is részt vettem a megnyitón; le nem vettem a szemem a fantasztikus Gubernatis úrról, és vagy huszonöt évvel később róla mintáztam az egyik szereplőt, Sacha Darlington *Le Grand vestiaire* (Tárház) című regényemben.

Nem hiszem, hogy anyám pusztán azért követte volna el a kised szélhámosságot, hogy hírverést csapjon az árunak. Lételeme volt a csoda. Egész életében arról álmodozott, hogy valami megfellebbezhetetlen érvényű megnyilatkozás hatására, varázsütésre elhallgattatnak a hitetlenek és kajánok, és győzedelmeskedik a szegények és védtelenek igazsága a földön. Ma már tudom, mit látott azokban a szalonavatás előtti hetekben, amikor átszellemült és sugárzó arccal meredt a messzeségbe, Monsieur Paul Poiret-t látta, amint megjelenik az összesereglett vevők előtt, felemeli a kezét, csendet int, aztán anyámra mutatva hosszan méltatja kizárólagos wilnói képviselője ihletett művészi tehetségét és ízlését. Hanem azért mindennek ellenére azt is tudta, hogy ritkán történnek csodatételek, az égi hatalmak jobbára mással vannak elfoglalva. Így hát, büntudatosan mosolyogva, besegített egy kicsit a sorsnak, saját erejéből hozta össze a varázslatot; lásuk be, hogy a sorsnak nagyobb bűnök vannak a számláján, több oka volna, hogy feloldozásért fohászkodjon.

A szélhámosság, tudtommal, sosem derült ki, és a Párizsi Divatház Új Szalonja nagy csinnadrattával megnyitotta termeit. Néhány hónap alatt a város teljes gazdag klienté-lája odaszokott, nálunk csináltatott új ruhát. Dőlt a pénz; a lakás kitatarozva, újra kár-

pitozva, a parkettán vastag szőnyegek. Én pedig jó kisfiú módjára, szépen elüldögéltem egy fotelben, tömtem magamba a lokumot, és néztem, ahogy a hölgyek vetkőznek. Anyám ragaszkodott hozzá, hogy ott legyenek; selyembe, bársonyba öltöztetett, és közszemlére tett; hadd lássa a kedves vevő, micsoda kék szemem van, a kedves vendég megsimogatta a kobakom, megkérdezte, hány éves vagyok, és el volt ragadtatva tőlem, én pedig nyalogattam a porcukrot a lokumról, és érdeklődve néztem a sok újdonságot, amit a női test látványa kínált.

Ma is emlékszem a wílnói operaház egyik énekesnőjére, az volt a neve (vagy művészi álneve): La Rare. Már elmúltam nyolc éves, azt hiszem.

Anyám és a ruhatervező kiment a szalonból, és vitték magukkal az „egyedi párizsi darabot”, hogy valami apróságot igazítsanak rajta. Kettesben maradtam a meglehetősen fedetlen La Rare kisasszonnyal. Alaposan megnéztem magamnak minden porcikáját, közben nyalogattam a lokumot. A művész nő ismerősnek találhatott valamit a tekintetemben, mert egyszer csak maga elé kapta a ruháját. Hogy továbbra is gusztálgattam, bemenekült a toalettasztal tükre mögé. Megmérgekedtem, megkerültem az asztalt, pocakomat előretolva, terpeszben lecövekeltem előtte, és mélán nyalogattam tovább a lokumot. Anyám visszajövet azt látta, hogy állunk szemben egymással, mozdulatlanságba dermedve, jeges csendben. Kikormányzott a szalonból, aztán megölelt, megcsókolt, olyan büszke volt rám, mintha, lám, kezdeném valóra váltani legvérmesebb reményeit.

Sajnos azonban attól fogva nem léphettem a szalonba. Gyakran eszembe jut: bár ne bámultam volna olyan önfeledten, nyerhettem volna akár fél évet is!

Kőrízs Imre

UBI LEONES

I. A fiúi húségről

És egyáltalán: miért ne lehetne csalódni egy anyában is?

Lehet, de minek?

Illetve olyan alacsonyra is csökkenthetők az elvárások,
ahol már nem elvárások többé.

Hogy mondjuk ne legyen a hazugságnak...

...nem virtuóza, mert teljesen hétköznapian,
rutinszerűen, oda se figyelve, zömmel érdek nélkül hazudik,
mint amikor egy emigráns, mintegy melleleg,
anyanyelvi szinten beszél

egy nagy nyelv jobb körökben lenézett dialektusát is,

...de nem is egyszerű közlegénye,
mert a hazudást tüneményeszerűbben,
egyszerűen tehetségesebben gyakorolja